Współczesne oblicza faszyzmu a mechanizmy mobilizacji w dobie kryzysów cywilizacyjnych w świetle koncepcji Jasona Stanleya

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Tekst analizuje złożoną relację między narracjami apokaliptycznymi a polityką autorytarną, odróżniając religijną eschatologię od faszyzmu. Autor wskazuje na proces sakralizacji polityki, w którym państwo i przywództwo zyskują status quasi-religijny, co służy projektom narodowej regeneracji. Istotnym elementem jest zjawisko świeckiego apokaliptyzmu – przekonania o nieuchronnym upadku cywilizacji, które może być wykorzystywane do uzasadniania hierarchizacji ludzi i selektywnego bezpieczeństwa. W kontekście psychologii społecznej przywołano teorię zarządzania trwogą, tłumacząc, jak lęk przed katastrofą wpływa na systemy kulturowe. Całość stanowi ostrzeżenie przed politycznym zawłaszczaniem symboliki sakralnej i naukowych prognoz ryzyka w celu legitymizacji wykluczenia oraz przemocy w imię przetrwania wybranych grup.

The text analyzes the complex relationship between apocalyptic narratives and authoritarian politics, distinguishing religious eschatology from fascism. The author points to the process of the sacralization of politics, in which the state and leadership acquire a quasi-religious status, serving projects of national regeneration. A significant element is the phenomenon of secular apocalypticism—the belief in the inevitable collapse of civilization, which can be used to justify the hierarchization of people and selective security. In the context of social psychology, Terror Management Theory is cited to explain how fear of catastrophe influences cultural systems. The whole serves as a warning against the political appropriation of sacred symbolism and scientific risk forecasts to legitimize exclusion and violence in the name of the survival of selected groups.

Artykuł stanowi krytyczną analizę mechanizmów, za pomocą których współczesne kryzysy egzystencjalne – klimatyczne, technologiczne i gospodarcze – mogą zostać instrumentalnie wykorzystane do budowy nowych form faszyzmu. Autor stawia tezę, że samo wystąpienie katastrof czy rozwój technologii nie prowadzi automatycznie do autorytaryzmu, jednak stwarza przestrzeń dla powstania tzw. ideologii selektywnego przetrwania. Jest to system przekonań, w którym lęk przed końcem świata służy jako legitymacja do hierarchizacji ludzi i odmawiania godności wybranym grupom w imię ochrony uprzywilejowanej wspólnoty. Tekst rygorystycznie oddziela wiarę religijną (eschatologię) oraz postęp naukowy od ich politycznego zawłaszczenia, wskazując, że współczesny faszyzm może nie przyjmować tradycyjnych form partyjno-państwowych, lecz operować poprzez infrastrukturę cyfrową i ekonomiczną. Kluczowym wnioskiem jest wezwanie do zachowania rygoru metodologicznego w diagnozowaniu tych zjawisk oraz podkreślenie roli sprawczości obywatelskiej jako jedynej skutecznej zapory przed fatalizmem, który czyni dominację elit nieuniknioną.

SŁOWA KLUCZOWE

współczesne oblicza faszyzmu | mechanizmy mobilizacji | kryzysy cywilizacyjne | koncepcja Jasona Stanleya | sakralizacja polityki | świecki apokaliptyzm | ideologia selektywnego przetrwania | technologiczny eskapizm | zasada odpowiedzialności Hansa Jonasa | teoria zarządzania trwogą | faszyzm XXI wieku | hierarchizacja podmiotowości | demokracja zdolna do obrony | rygor metodologiczny w badaniu faszyzmu

Eschatologia religijna nie jest tożsama z faszyzmem

Apokaliptyka religijna, sekularyzacja i polityka odkupienia. Eschatologia nie jest tożsama z faszyzmem

Jednym z najbardziej wymagających zagadnień w koncepcji Klein i Taylor pozostaje relacja między wyobrażeniami apokaliptycznymi a polityką autorytarną. Perspektywa religioznawcza wymaga tutaj zasadniczego rozróżnienia pomiędzy eschatologią, rozumianą jako refleksja nad ostatecznym

przeznaczeniem człowieka i świata, a politycznym wykorzystaniem narracji o końcu historii do uzasadniania konkretnych działań. Idee sądu ostatecznego, odnowienia świata czy zbawienia występują w wielu tradycjach religijnych, lecz nie prowadzą one automatycznie do akceptacji przemocy ani odrzucenia uniwersalnej godności człowieka. Ich znaczenie zależy od przyjętej hermeneutyki, instytucji, tradycji etycznej oraz sposobu rozumienia odpowiedzialności za życie doczesne.

W chrześcijańskiej teologii apokaliptycznej szczególny ciężar ma symboliczny język objawienia i odnowienia stworzenia. Interpretacje tych motywów są zróżnicowane: jedne tradycje kładą nacisk na moralną odpowiedzialność za świat, inne eksponują oczekiwanie na eschatologiczny przełom.

Nie oznacza to, że wyznawcy danej religii stanowią jednolitą grupę polityczną lub że przekonania eschatologiczne są wystarczającą podstawą dla autorytaryzmu. Kluczowe jest zatem odróżnienie doktryny religijnej od przedsięwzięć konkretnych organizacji, które mogą selektywnie zawłaszczać elementy symboliki sakralnej. W socjologii religii Max Weber wskazywał na znaczenie sposobów uzasadniania działania społecznego, w tym relacji między wiarą w zbawienie a organizacją życia politycznego i gospodarczego, nie traktując jednak religii jako jedynej przyczyny zachowań społecznych. Z kolei Émile Durkheim analizował funkcje integracyjne religii, podkreślając rolę rytuałów i wspólnotowej reprezentacji wartości. Zestawienie tych perspektyw pozwala badać, jak symbole religijne uczestniczą w mobilizacji politycznej, bez redukowania wiary do roli prostego instrumentu władzy.

Szczególnie użyteczna okazuje się koncepcja religii politycznej Emilio Gentile. Badacz ten wskazywał na proces sakralizacji polityki, w którym państwo, naród i przywództwo zyskują status quasi-religijnych przedmiotów czci. Faszyzm włoski wypracował własne rytuały i ceremonie, nadając wspólnocie wymiar przekraczający zwykłą organizację instytucjonalną. Nie było to jednak proste utożsamienie faszyzmu z tradycyjną religią, gdyż jego konstrukcja służyła przede wszystkim politycznemu projektowi narodowej regeneracji.

Sakralizacja polityki może zatem występować również w systemach deklarujących świecki charakter państwa. W analizie faszyzmu czasów ostatecznych kluczowa staje się możliwość połączenia religijnych wyobrażeń o ostatecznym rozstrzygnięciu z polityczną hierarchizacją ludzi. Jeśli organizacja przedstawia własną wspólnotę jako jedyną godną przetrwania, a nadchodzącą katastrofę jako usprawiedliwienie dla cierpienia innych, pojawia się zbieżność z ideologią selektywnego bezpieczeństwa. Nie wynika to jednak koniecznie z samej doktryny religijnej, lecz może być efektem jej politycznego zawłaszczenia, w którym symboliczna narracja zostaje podporządkowana aktualnym interesom organizacyjnym.

Świecki apokaliptyzm i technologia jako narzędzia selekcji

Należy zwrócić uwagę na zjawisko świeckiego apokaliptyzmu. Wyobrażenia o ostatecznej katastrofie mogą występować w środowiskach niemających charakteru religijnego, na przykład w postaci przekonania o nieuchronnym upadku cywilizacji technologicznej albo całkowitym wyczerpaniu zasobów naturalnych. Nie wszystkie takie prognozy stanowią irracjonalne fantazje, gdyż istnieją rzeczywiste zagrożenia wymagające naukowej analizy ryzyka. Problem pojawia się wtedy, gdy prognoza zostaje przedstawiona jako absolutna pewność i wykorzystana do uzasadniania porzucenia społecznej odpowiedzialności lub odmowy ochrony określonym grupom ludzi.

Religijne i świeckie formy katastroficznej wyobraźni mogą posiadać podobną strukturę temporalną, mimo odmiennych podstaw epistemologicznych. W obu przypadkach przyszłość może zostać przedstawiona jako radykalnie odmienna od teraźniejszości, a nadchodzące wydarzenie jako ostateczny test wartości moralnej poszczególnych grup. Nie wynika z tego jednak identyczność politycznych konsekwencji.

Narracja o przyszłym zagrożeniu może uzasadniać solidarność, odpowiedzialność i przeciwdziałanie przemocy, ale może również zostać wykorzystana do wspierania hierarchii i wykluczenia. Kluczowa jest więc nie sama obecność motywu katastrofy, lecz normatywna treść proponowanej odpowiedzi. Z perspektywy psychologii społecznej interesujące pozostaje powiązanie apokaliptycznych wyobrażeń z teorią zarządzania trwogą (terror management theory), rozwijaną między innymi przez Jeffa Greenberga, Sheldona Solomona i Toma Pyszczynskiego. Teoria ta wskazuje, że świadomość śmiertelności może oddziaływać na znaczenie kulturowych systemów przekonań i społecznych identyfikacji.

Nie należy jednak traktować wszystkich jej przewidywań jako bezspornie potwierdzonych, ponieważ wyniki badań i możliwość ich replikacji stanowią przedmiot współczesnych debat metodologicznych. W kontekście analizowanego problemu istotne pozostaje to, że egzystencjalny lęk może wpływać na sposób postrzegania wspólnoty, ale jego konsekwencje nie muszą prowadzić do jednej ideologii politycznej. Właśnie dlatego krytyczna analiza apokaliptycznej polityki wymaga ochrony rozróżnienia pomiędzy wiarą a przymusem, przepowiednią a dowodem empirycznym oraz etyką troski a polityką selektywnego przetrwania. Teologia może być źródłem rozbudowanych koncepcji godności człowieka, solidarności i odpowiedzialności za stworzenie, podobnie jak może stanowić przedmiot określonych politycznych nadużyć. Nie istnieje naukowa podstawa do uznawania wszystkich wspólnot religijnych za uczestników faszystowskiej mobilizacji wyłącznie ze

względu na ich przekonania eschatologiczne. Właściwa ocena powinna dotyczyć rzeczywistych praktyk, celów i normatywnych konsekwencji działalności konkretnych organizacji.

W kontekście technologicznego transhumanizmu i kulturowej fantazji ucieczki, w tym kwestii postczłowieka, kolonizacji kosmosu i granic odpowiedzialności, szczególnie interesujący jest sposób, w jaki Klein i Taylor interpretują współczesne projekty radykalnego rozszerzania ludzkich możliwości. Rozwój biotechnologii, sztucznej inteligencji, medycyny regeneracyjnej i systemów kosmicznych prowadzi do zasadniczych pytań dotyczących przyszłości człowieka, granic biologicznej egzystencji i społecznych konsekwencji nowych form sprawczości. Nie oznacza to jednak, że technologie te posiadają z natury faszystowski charakter.

Wiele badań służy poprawie zdrowia, bezpieczeństwa, komunikacji i jakości życia, a ich rzeczywiste możliwości podlegają naukowym ograniczeniom oraz niepewności. W filozofii transhumanizmu istotne jest przekonanie, że rozwój techniki może zwiększać możliwości człowieka poza ograniczenia charakterystyczne dla wcześniejszych epok. Autorzy tacy jak Nick Bostrom rozwijali refleksję nad potencjalnymi korzyściami i zagrożeniami związanymi z radykalnymi zmianami zdolności poznawczych oraz biologicznych. Nie należy jednak utożsamiać transhumanizmu jako szerokiej tradycji filozoficznej z politycznym suprematyzmem ani z przekonaniem, że wyłącznie niewielka elita zasługuje na przetrwanie. Istnieją odmienne nurty tej refleksji, w tym takie, które podkreślają znaczenie równego dostępu do technologii i odpowiedzialnej kontroli społecznej. Krytyka Klein i Taylor dotyczy przede wszystkim możliwości przekształcania projektów technologicznego postępu w ideologię ucieczki od odpowiedzialności za wspólny świat. W takim ujęciu kolonizacja kosmosu, prywatne enklawy bezpieczeństwa albo fantazje radykalnego przekraczania biologicznej śmiertelności mogą być interpretowane jako symbole przekonania, że wybrane grupy zdołają uniknąć konsekwencji kryzysów, których skutki poniosą pozostali ludzie. Nie oznacza to, że same badania kosmiczne albo medycyna długowieczności są projektami faszystowskimi.

Odpowiedzialność etyczna przeciwko technologicznemu eskapizmowi

Zasadniczy problem pojawia się w momencie, gdy społeczne uzasadnienie postępu zostaje powiązane z przekonaniem o naturalnym prawie wybranej elity do uniknięcia wspólnych zobowiązań. W tym kontekście szczególnie użyteczna wydaje się zasada odpowiedzialności Hansa Jonasa, rozwinięta w książce Das Prinzip Verantwortung z 1979 roku.

Jonas wskazywał na konieczność uwzględniania długofalowych konsekwencji rozwoju technologicznego, zwłaszcza gdy skala ludzkiego oddziaływania na środowisko i warunki egzystencji przekracza dotychczasowe możliwości cywilizacyjne. Nowoczesna etyka nie może zatem ograniczać się wyłącznie do bezpośrednich skutków działań wobec osób żyjących współcześnie; musi uwzględniać również interesy przyszłych pokoleń. Koncepcja ta stanowi istotny kontrapunkt dla ideologii selektywnego przetrwania, gdyż wiąże rozwój techniki z odpowiedzialnością za trwałe warunki życia.

Podobną perspektywę odnajdziemy w refleksji Bruno Latoura nad politycznym znaczeniem ziemskości i koniecznością ponownego rozpoznania materialnych ram współistnienia ludzi. W pracach dotyczących kryzysu ekologicznego Latour podkreślał wagę przezwyciężenia uproszczonego podziału na naturę i społeczeństwo, gdyż działalność człowieka pozostaje nierozerwalnie związana z procesami przyrodniczymi. Nie oznacza to negowania rozwoju technologicznego, lecz uznanie, że człowiek nie funkcjonuje poza ekosystemami, od których zależy jego byt. Z tej perspektywy kluczowa staje się różnica między projektem ucieczki od ziemskich ograniczeń a przedsięwzięciami zmierzającymi do bardziej odpowiedzialnego organizowania życia w warunkach współzależności ekologicznej.

Równie ważne jest rozróżnienie pomiędzy technologiczną obietnicą a rzeczywistą zdolnością jej urzeczywistnienia. Kolonizacja kosmosu, radykalne przedłużanie życia czy integracja człowieka z systemami informatycznymi to projekty o bardzo zróżnicowanym stopniu dojrzałości: niektóre mają konkretne zastosowania, inne funkcjonują jedynie jako długookresowe cele lub spekulatywne scenariusze. W analizie politycznego znaczenia takich przedsięwzięć nie można traktować każdej deklaracji technologicznej jako potwierdzenia realnej możliwości osiągnięcia zapowiadanych rezultatów. Kluczowe jest tutaj odróżnienie społecznego oddziaływania wyobrażeń o przyszłości od empirycznej wykonalności jego realizacji.

Krytyka technologicznej ucieczki pozostaje zatem przede wszystkim problemem filozofii odpowiedzialności i ekonomii politycznej, a nie samym w sobie dowodem na faszyzm. Można rozwijać ambitne projekty technologiczne, nie reprezentując ideologii ultranacjonalistycznej ani autorytarnej. Z kolei ruchy faszystowskie mogą wykorzystywać technologie o znacznie niższym poziomie zaawansowania, o ile służą one realizacji ich celów organizacyjnych. Rozróżnienie to jest niezbędne dla zachowania granic pojęciowych całej rozprawy.

Interdyscyplinarny model rozpoznawania współczesnej mobilizacji faszystowskiej

Nowa architektura faszystowskiej mobilizacji. Synteza antropologii, ekonomii, klimatologii i nauk o komunikowaniu

Zestawienie opisanych koncepcji pozwala zaproponować rozbudowany model analizy nowych form faszystowskiej polityki. Punktem wyjścia jest rzeczywista lub ideologicznie konstruowana sytuacja zagrożenia — dotycząca bezpieczeństwa, statusu społecznego, gospodarki, demografii bądź środowiska naturalnego. W tym kontekście ruch polityczny może przedstawiać te zagrożenia jako przejaw historycznego upadku wspólnoty, wskazywać domniemanych sprawców i proponować projekt narodowej regeneracji. Kluczową funkcję pełni tu przekształcanie złożonych zależności przyczynowych w moralnie jednoznaczną narrację, według której problemy społeczne wynikają przede wszystkim z działalności konkretnej grupy przeciwników. Na poziomie psychologii społecznej proces ten może wykorzystywać mechanizmy motywowanego rozumowania, narcyzmu zbiorowego, zagrożenia tożsamości i społecznej dominacji. W ekonomii politycznej może opierać się na nierównościach majątkowych, koncentracji infrastruktury i niesprawiedliwym rozdziale kosztów transformacji gospodarczej, natomiast w systemach komunikacyjnych — na algorytmicznej selekcji treści, profesjonalnej propagandie i automatycznym generowaniu przekazów.

W sferze prawa może to prowadzić do poszerzania kompetencji nadzwyczajnych, ograniczania kontroli instytucjonalnej oraz różnicowania statusu obywateli. Zjawiska te nie muszą jednak tworzyć jednej, nieuchronnej sekwencji; ich rzeczywiste związki zależą od konkretnych warunków historycznych. Fundamentalne pozostaje rozróżnienie pomiędzy warunkami sprzyjającymi faszystowskiej mobilizacji a jej cechami konstytutywnymi. Kryzys klimatyczny może potęgować społeczne poczucie zagrożenia, lecz nie jest samodzielnym elementem definicji faszyzmu. Koncentracja majątku ułatwia określonym podmiotom oddziaływanie polityczne, ale nie przesądza o ich ideologii. Cyfrowy nadzór wspiera działania autorytarne, jednak samo jego istnienie nie dowodzi ultranacjonalizmu. Również narracje apokaliptyczne mogą prowadzić do skrajnie różnych konsekwencji: od solidarności i działań prewencyjnych po wykluczanie innych ludzi. Dlatego naukowe rozpoznanie faszyzmu wymaga ustalenia szczególnej konfiguracji ideologicznej i organizacyjnej, a nie jedynie stwierdzenia obecności konkretnego problemu społecznego.

Koncepcje Finchelsteina, Temelkuran, Klein i Taylor należy zatem traktować jako komplementarne, choć niezamienne narzędzia diagnostyczne. Finchelstein pozwala analizować polityczny proces aspiracji do pełnej dominacji, Temelkuran wskazuje na rozproszenie i społeczną normalizację arbitralności, natomiast Klein i Taylor koncentrują się na ideologicznym uzasadnianiu

nierównego prawa do przetrwania w warunkach globalnych kryzysów. Połączenie tych perspektyw zwiększa zdolność rozpoznawania współczesnych zagrożeń, ale nie zastępuje empirycznej weryfikacji relacji pomiędzy aktorami politycznymi, przedsiębiorstwami, instytucjami i społeczeństwem obywatelskim. Istotne jest przy tym opisywanie nowych form faszystowskiej polityki bez konieczności utożsamiania ich z całkowicie nowym ustrojem gospodarczym. Wielkie platformy, firmy technologiczne i systemy sztucznej inteligencji funkcjonują w ramach kapitalizmu, prawa i konkurencji, których charakter ewoluuje historycznie. Nie oznacza to, że gospodarka cyfrowa jest z natury faszystowska ani że technofeudalizm stanowi bezspornie przyjętą klasyfikację współczesnego systemu.

Właściwsze jest badanie konkretnych mechanizmów koncentracji i politycznego oddziaływania, których znaczenie można ustalić niezależnie od przyjętej metafory teoretycznej. Z perspektywy antropologii politycznej interesujące jest to, że nowe technologie pozwalają wytwarzać poczucie wspólnoty bez fizycznej obecności uczestników. Rozproszone środowiska internetowe mogą rozwijać silne normy lojalności, hierarchie symboliczne i zbiorowe narracje o zagrożeniu, mimo braku formalnego członkostwa czy centralnej struktury dowodzenia. Nie oznacza to automatycznie powstania ruchu zdolnego do przejęcia państwa — wymagałoby to dodatkowej organizacji i zasobów. Może jednak wzmacniać wcześniejsze fazy mobilizacji, które Paxton analizował w odniesieniu do historycznych ruchów faszystowskich. Właśnie tutaj kluczową wartość ma odróżnienie faszyzmu jako ideologii, polityki i ustroju. Ideologia może funkcjonować w rozproszonych środowiskach intelektualnych i cyfrowych, nie posiadając jednolitego centrum organizacyjnego.

Polityka faszystowska może przejawiać się w konkretnych działaniach mobilizacyjnych i propagandowych, nawet gdy państwo zachowuje demokratyczne instytucje. Ustrój faszystowski wymaga natomiast odrębnej analizy stopnia konsolidacji władzy oraz rzeczywistej likwidacji pluralizmu. Rozróżnienie to jest podstawowym warunkiem uniknięcia zarówno nadmiernego rozszerzania kategorii faszyzmu, jak i jej całkowitego ograniczenia do historycznych dyktatur.

Konieczność rygoru metodologicznego w badaniu faszyzmu

Metodologiczne granice nowych kategorii. Typologia, mechanizm przyczynowy i falsyfikowalność hipotez

Z naukowego punktu widzenia kluczowe jest pytanie, w jaki sposób nowe koncepcje faszyzmu można przekształcić w empirycznie weryfikowalne modele badawcze. Termin posiadający dużą siłę retoryczną nie musi automatycznie dostarczać precyzyjnych narzędzi porównawczych. Jeśli teoria ma wyjaśniać rzeczywiste procesy polityczne, niezbędne jest zdefiniowanie obserwowalnych wskaźników, wyznaczenie zakresu zastosowania oraz wskazanie warunków, w których proponowane wyjaśnienie należałoby uznać za niewystarczające. Bez tych elementów pojęcie może pełnić funkcję wartościowej metafory filozoficznej, lecz nie stanowi kompletnego modelu pozwalającego odróżniać konkurencyjne hipotezy dotyczące charakteru danego ruchu lub reżimu.

W tym miejscu zasadne jest rozróżnienie pomiędzy typem idealnym Maxa Webera a empiryczną klasyfikacją konkretnego przypadku. Typ idealny to analityczna konstrukcja uwydatniająca określone właściwości zjawiska, a nie dokładny opis każdego historycznego zdarzenia. Współczesne koncepcje faszyzmu mogą pełnić podobną funkcję, o ile służą badaniu stopnia podobieństwa konkretnych procesów do zrekonstruowanego modelu.

Samo stwierdzenie podobieństwa nie wystarcza jednak do przyjęcia całej klasyfikacji. Należy ustalić, które właściwości są konstytutywne, które współwystępują często, a które stanowią jedynie przypadkowe cechy danej epoki. Równie istotna jest zasada odróżniania współwystępowania zjawisk od ich relacji przyczynowej. Jeśli państwo doświadcza jednocześnie wzrostu nierówności gospodarczych, intensyfikacji kryzysu klimatycznego i zwiększenia poparcia dla skrajnej prawicy, nie można automatycznie uznać pierwszych dwóch czynników za przyczynę trzeciego.

Wymaga to uwzględnienia alternatywnych wyjaśnień, obejmujących strukturę systemu partyjnego, politykę migracyjną, przemiany religijne, konflikty kulturowe oraz organizacyjną działalność elit. Zależności mogą być pośrednie i wzajemne, a ich identyfikacja wymaga odpowiednich metod porównawczych. W politologii szczególną wartość mają badania przypadków o podobnych warunkach gospodarczych, lecz odmiennych rezultatach politycznych. Jeśli dwa społeczeństwa zmagają się ze zbliżonymi trudnościami ekonomicznymi, a tylko jedno rozwija silny ruch autorytarny, otwiera to pole do analizy różnic instytucjonalnych i organizacyjnych. Z kolei porównanie państw o odmiennych gospodarkach, ale podobnych mechanizmach mobilizacji politycznej, pozwala wyodrębnić czynniki ideologiczne i kulturowe. Dlatego tak istotne są zarówno ilościowe badania panelowe, jak i jakościowe studia historyczne oraz analiza sekwencji decyzji politycznych, określana jako process tracing. Zasadnicze znaczenie ma również problem alternatywnych wyjaśnień: koncentracja infrastruktury cyfrowej może wynikać z efektów sieciowych, ekonomii skali i przewagi inwestycyjnej, a niekoniecznie z politycznej ambicji ustanowienia systemu autorytarnego.

Konieczność rygoru analitycznego i sprawczości obywatelskiej przeciwko fatalizmowi

Rozwój polityki bezpieczeństwa może być reakcją na rzeczywiste zagrożenia, a nie jedynie instrumentem ideologicznej mobilizacji. Podobnie przedsięwzięcia technologicznego zabezpieczania przyszłości mogą wynikać z racjonalnej przezorności, a nie suprematystyczną wizję społeczeństwa. Dlatego przypisanie motywacji faszystowskiej wymaga odrębnych dowodów, a nie tylko wskazania, że określone działania mogłyby hipotetycznie służyć celom autorytarnym. W tym miejscu kluczową rolę odgrywa koncepcja falsyfikowalności Karla Poppera, rozumiana jako wymóg formułowania hipotez, które można poddać krytycznej weryfikacji. Choć nie wszystkie twierdzenia nauk społecznych dają się testować tak jak laboratoryjne hipotezy nauk przyrodniczych, badania historyczne i politologiczne również wymagają przedstawienia przesłanek pozwalających kwestionować proponowane wyjaśnienia.

Jeśli każda decyzja przedsiębiorcy, każde działanie państwa czy każdy konflikt społeczny zostaną automatycznie uznane za potwierdzenie faszyzmu, teoria traci zdolność odróżniania sytuacji, w których rzeczywiście występują jej charakterystyczne mechanizmy. Pojęcia wannabe fascism, cloud fascism i end-times fascism powinny być zatem wykorzystywane jako narzędzia organizowania pytań badawczych, a nie samowystarczalne odpowiedzi. Pierwsze wymaga ustalenia rzeczywistego stosunku ruchu do przemocy, dyktatury i demokratycznej konkurencji. Drugie – rozpoznania konkretnych mechanizmów rozproszonej dominacji i odróżnienia ich od zwyczajnej niepewności instytucjonalnej. Trzecie powinno być badane poprzez analizę rzeczywistych powiązań pomiędzy katastroficzną wyobraźnią, hierarchią społeczną a polityką selektywnego bezpieczeństwa. Bez takiego rygoru istnieje ryzyko nadmiernej metaforyzacji zjawiska, które ze względu na swoje historyczne konsekwencje wymaga wysokiej precyzji naukowej. Przeciwko historycznemu fatalizmowi.

Jednym z najważniejszych wniosków wynikających z konfrontacji nowych teorii faszyzmu jest konieczność odróżnienia realności zagrożenia od przekonania o jego nieuchronności. Kryzysy gospodarcze, klimatyczne i technologiczne mogą zwiększać społeczne poczucie niepewności, ale nie wyznaczają jednego, koniecznego rezultatu politycznego. Refleksja nad przyszłością demokracji powinna zatem uwzględniać społeczną zdolność do działania, organizowania solidarności i tworzenia instytucji umożliwiających przekształcanie konfliktów w prawomocne decyzje publiczne. Fatalizm może bowiem rodzić własne konsekwencje społeczne, prowadząc do przekonania, że wszelki opór jest bezcelowy, a dalsza koncentracja władzy stanowi nieuniknioną cechę współczesnego świata. W tym kontekście istotna staje się koncepcja skuteczności zbiorowej,

rozwijana w psychologii społecznej i socjologii organizacji. Albert Bandura wskazywał na znaczenie przekonań dotyczących możliwości osiągania określonych rezultatów poprzez własne działania, a późniejsze badania nad mobilizacją społeczną rozwijały problem zbiorowej sprawczości. Jeśli członkowie społeczeństwa uznają, że ich aktywność może wpływać na politykę, rośnie potencjał organizowania działań obywatelskich.

Nie oznacza to jednak, że samo przekonanie o skuteczności wystarcza do osiągnięcia rezultatu, gdyż kluczowe są również zasoby, kompetencje i rzeczywista struktura instytucji. Społeczne poczucie bezradności może bowiem ograniczać możliwość korzystania z nawet formalnie istniejących instrumentów demokratycznych. Ważnym uzupełnieniem jest tu teoria mobilizacji zasobów rozwijana między innymi przez Johna D. McCarthy'ego i Mayera N. Zalda. Wskazuje ona, że skuteczność ruchów społecznych zależy nie tylko od intensywności poczucia krzywdy, ale również od zdolności pozyskiwania uczestników, kompetencji, środków finansowych i koordynacji organizacyjnej. Obrona praworządności nie jest więc wyłącznie problemem deklarowanej wierności wartościom, lecz wymaga rzeczywistych instytucji oraz społecznych możliwości działania. Organizacje obywatelskie, niezależne media, związki zawodowe i środowiska naukowe mogą ograniczać arbitralność władzy, o ile posiadają odpowiednią autonomię i zdolność do publicznego przedstawiania ustaleń.

Interesujące są również badania Erica Chenowetha i Marii J. Stephan nad oporem obywatelskim, przedstawione w książce Why Civil Resistance Works z 2011 roku. Autorki analizowały historyczne kampanie oporu, wskazując na znaczenie szerokiego uczestnictwa społecznego, dyscypliny organizacyjnej i strategii pokojowych. Wyniki ich badań były szeroko dyskutowane i uzupełniane, szczególnie w kontekście zmian skuteczności współczesnych kampanii; nie uzasadniają one zatem twierdzenia, że każda pokojowa mobilizacja musi zakończyć się sukcesem. Wskazują jednak na potrzebę traktowania społecznego oporu jako przedmiotu systematycznych badań, a nie jedynie moralnego postulatu. W perspektywie nowych teorii faszyzmu szczególne znaczenie ma możliwość ograniczania izolacji grup narażonych na polityczne wykluczenie. Jeśli ideologia autorytarna opiera się na hierarchicznym rozróżnieniu pomiędzy „autentyczną wspólnotą” a ludźmi uznanymi za obcych, działania społeczne mogą przeciwdziałać tej konstrukcji poprzez rozwijanie relacji przekraczających granice grupowe.

W psychologii społecznej istotne pozostają badania nad hipotezą kontaktu Gordona Allporta oraz późniejsze metaanalizy Thomasa Pettigrewa i Lindy Tropp. Ich rezultaty wskazują, że kontakt międzygrupowy może w wielu warunkach ograniczać uprzedzenia, choć rzeczywiste efekty zależą od jakości relacji, kontekstu instytucjonalnego i norm społecznych.

Ekonomiczne i etyczne bariery przed selektywnym przetrwaniem

Z perspektywy polityki gospodarczej kluczowe pozostaje przeciwdziałanie sytuacji, w której rzeczywiste problemy materialne zostają pozostawione wyłącznie ideologicznym interpretacjom ruchów radykalnych. Wysokie koszty mieszkań, energii i żywności, niepewność zatrudnienia oraz nierówny dostęp do usług publicznych mogą osłabiać zaufanie do instytucji demokratycznych – zwłaszcza gdy obywatele nie dostrzegają możliwości skutecznej reakcji państwa.

Nie oznacza to, że sama poprawa warunków ekonomicznych automatycznie wyeliminuje autorytaryzm, gdyż jego źródła obejmują również kwestie tożsamości, ideologii i organizacji politycznej. Niemniej racjonalna polityka społeczno-gospodarcza może ograniczać warunki sprzyjające instrumentalizacji zbiorowego niezadowolenia. W październiku 2026 roku interesujący głos w tej debacie przedstawiła ekonomistka Isabella Weber, rozwijając koncepcję ekonomii antyfaszystowskiej skoncentrowanej na dostępności dóbr podstawowych, stabilności cen i społecznej godności. Jej propozycja wskazuje na znaczenie pragmatycznego podejścia do polityki gospodarczej, która ocenia instrumenty przede wszystkim przez pryzmat ich rzeczywistej zdolności ograniczania społecznej niepewności, zamiast podporządkowywać je jednej doktrynie ekonomicznej. Nie jest to kompletna teoria zapobiegania faszyzmowi, lecz uzupełnienie wcześniejszych rozważań o konieczność badania związku między kosztami podstawowych dóbr a społeczną legitymacją instytucji demokratycznych. Wartościowa pozostaje tu refleksja Karla Polanyiego nad społecznym zakorzenieniem gospodarki.

Jeśli procesy rynkowe prowadzą do narastania poczucia niepewności, społeczeństwa wypracowują różne formy politycznej ochrony. Część z nich przybiera postać demokratycznej polityki społecznej i instytucjonalnego dialogu, inne zaś mogą wykorzystywać autorytarne mechanizmy mobilizacji. Nie istnieje więc jedna, konieczna odpowiedź polityczna na kryzys gospodarczy; zasadnicze znaczenie ma zdolność tworzenia instytucji umożliwiających ochronę interesów bez rezygnowania z pluralizmu i równych praw. Podobnie polityka klimatyczna może być organizowana w sposób wzmacniający solidarność albo pogłębiający społeczne podziały. Programy ograniczania emisji mogą uwzględniać ochronę pracowników, dostępność energii i sytuację regionów zależnych od wcześniejszego modelu gospodarczego, ale mogą też prowadzić do nierównomiernego rozdzielania kosztów, jeśli zabraknie odpowiednich rozwiązań społecznych. Właśnie dlatego koncepcja sprawiedliwej transformacji ma znaczenie nie tylko środowiskowe, ale i ustrojowe – pozwala bowiem traktować politykę klimatyczną jako proces podlegający demokratycznym negocjacjom, a nie wyłącznie techniczne przedsięwzięcie realizowane przez ekspertów i administrację.

Aksjologiczna synteza nowych odmian faszyzmu prowadzi do pytania: czy wspólnota może uznać część ludzi za zbędnych? Najgłębszy problem normatywny współczesnych koncepcji faszyzmu dotyczy możliwości przekształcania podstawowej podmiotowości człowieka w przywilej przyznawany na podstawie przynależności grupowej, użyteczności ekonomicznej albo zdolności do samodzielnego zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Historyczna ideologia faszystowska wykorzystywała pojęcia narodowego odrodzenia, hierarchii i zbiorowej misji, by uzasadniać podporządkowanie jednostki nadrzędnemu projektowi politycznemu. W nowych interpretacjach szczególne znaczenie mogą zyskiwać kategorie bezpieczeństwa klimatycznego, technologicznego i demograficznego – ich społeczna ważność jest realna, lecz nie stanowi automatycznego uzasadnienia dla nierównej godności ludzi. Z perspektywy filozofii Kanta zasadnicza granica przebiega tam, gdzie człowiek przestaje być celem samym w sobie, a zostaje sprowadzony do narzędzia realizacji określonego przedsięwzięcia politycznego.

W odniesieniu do faszyzmu czasów ostatecznych oznaczałoby to sytuację, w której bezpieczeństwo uprzywilejowanej wspólnoty staje się wystarczającą podstawą odmowy ochrony pozostałym uczestnikom społeczeństwa. Nie jest to jednak konieczna konsekwencja ograniczonych zasobów, gdyż ich rozdzielanie może odbywać się według zasad uwzględniających potrzeby, odpowiedzialność i prawa człowieka. Zasadniczy problem dotyczy więc moralnego uzasadnienia hierarchii, a nie samego faktu występowania nierówności materialnych. W Dworkinowskiej teorii praw kluczowe pozostaje wymaganie równej troski i szacunku. Nie oznacza ono, że wszystkie osoby powinny otrzymywać identyczne dobra w każdej sytuacji – rzeczywiste potrzeby i warunki życia są bowiem odmienne. Oznacza jednak, że państwo powinno traktować wszystkich ludzi jako podmioty posiadające podstawową wartość moralną, niezależną od politycznej użyteczności. Z tego względu ideologia selektywnego przetrwania pozostaje zasadniczo sprzeczna z demokratycznym konstytucjonalizmem, jeżeli uzasadnia arbitralną odmowę ochrony określonym kategoriom osób. Perspektywa Emmanuela Lévinasa podkreśla tu znaczenie odpowiedzialności wobec drugiego człowieka; jego koncepcja etyki zakłada, że spotkanie z inną osobą stanowi źródło zobowiązania przekraczającego instrumentalną kalkulację korzyści, choć nie dostarcza ona gotowego modelu polityki migracyjnej, klimatycznej lub gospodarczej.

Kryteria odróżnienia kryzysów globalnych od ideologii selektywnego przetrwania

Podejście to pozwala poddać krytyce sposób rozumowania, w którym cierpienie człowieka uznanego za obcego przestaje mieć znaczenie moralne tylko dlatego, że nie należy on do

uprzywilejowanej wspólnoty. Warto tu przywołać koncepcję kruchości ludzkiego życia rozwijaną przez Judith Butler, a zwłaszcza jej refleksję nad społecznymi warunkami uznawania określonych strat i cierpień za godne publicznej uwagi. Butler analizowała mechanizmy, dzięki którym życie jednych osób przedstawia się jako szczególnie wartościowe, podczas gdy cierpienie innych zostaje zmarginalizowane lub pozbawione społecznej widoczności. Perspektywa ta pogłębia analizę ideologicznego wykluczenia, wskazując, że hierarchizacja ludzi może zaczynać się jeszcze przed bezpośrednim ograniczaniem ich praw — już na poziomie społecznej interpretacji wartości życia.

Istotne jest tutaj rozróżnienie pomiędzy wspólnotą moralną a polityczną organizacją solidarności. Społeczeństwa posiadają rzeczywiste granice instytucjonalne, które określają zakres obywatelstwa, jurysdykcji i odpowiedzialności państw. Nie oznacza to jednak, że osoby pozostające poza daną wspólnotą polityczną tracą podstawową godność. Dlatego właśnie prawo międzynarodowe oraz współczesne koncepcje sprawiedliwości globalnej rozwijają instrumenty ochrony niezależne od narodowej przynależności jednostki. Choć nie eliminują one wszystkich konfliktów o zasoby i obowiązki państw, wyznaczają istotne granice ich prawomocnego rozstrzygania.

Zatem faszyzm czasów ostatecznych, jeśli ma zostać uznany za odrębną kategorię teoretyczną, powinien być rozpoznawany przede wszystkim przez sposób przekształcania zagrożeń cywilizacyjnych w ideologię hierarchicznego prawa do przetrwania. Sam katastroficzny język nie wystarcza do takiej kwalifikacji, podobnie jak posiadanie dużego majątku, rozwijanie technologii bezpieczeństwa czy reprezentowanie konserwatywnych przekonań religijnych.

Konieczne jest wykazanie rzeczywistego związku pomiędzy wizją przyszłej katastrofy a projektem politycznej dominacji, który odmawia części ludzi podstawowej podmiotowości i uzasadnia stosowanie arbitralnych środków. Przeprowadzona analiza pozwala sformułować zasadniczy wniosek dotyczący nowych form faszyzmu XXI wieku: współczesne zagrożenia dla demokracji nie muszą przyjmować symbolicznej i organizacyjnej postaci ruchów międzywojennych, lecz ich rozpoznawanie nadal wymaga precyzyjnych kryteriów ideologicznych, społecznych i ustrojowych. Rozwój technologii cyfrowych, koncentracja infrastruktury gospodarczej, zmiana klimatu czy pogłębiające się nierówności mogą tworzyć nowe warunki mobilizacji politycznej, ale nie prowadzą automatycznie do faszyzmu. Kluczowy jest sposób interpretowania tych procesów przez konkretne organizacje oraz zdolność przekształcania przekonań w rzeczywiste praktyki polityczne.

Koncepcja Finchelsteina wskazuje na możliwość wykorzystywania faszystowskich metod mobilizacji przez przywódców, którzy nie ustanowili jeszcze pełnej dyktatury. Temelkuran z kolei eksponuje rozproszenie, niepewność i społeczną normalizację arbitralności, które mogą ograniczać wykonywanie praw bez formalnego zniesienia instytucji konstytucyjnych.

Instrumentalne wykorzystanie kryzysów do uzasadniania systemowej nierówności

Klein i Taylor analizują możliwość powstawania ideologii selektywnego przetrwania w warunkach nakładających się zagrożeń klimatycznych, technologicznych i społecznych. Zestawienie tych perspektyw pozwala rozpoznać odmienne poziomy współczesnej dominacji, choć nie znosi potrzeby ich niezależnej weryfikacji empirycznej. Szczególna wartość naukowa koncepcji faszyzmu XXI wieku polega na rozszerzeniu pola badawczego poza tradycyjną analizę państwa, partii i przywództwa.

Współczesna władza może być bowiem sprawowana poprzez infrastrukturę cyfrową, struktury finansowe, organizację dostępu do zasobów czy systemy selekcjonowania informacji. Nie oznacza to, że każda taka forma władzy jest faszystowska lub że państwo przestało odgrywać zasadniczą rolę. Wskazuje to jednak na konieczność rozpoznawania sposobów, w jakie rozproszone źródła dominacji mogą być wykorzystywane przez ruchy dążące do autorytarnego podporządkowania społeczeństwa. Z perspektywy ekonomii politycznej kluczowe jest to, że koncentracja majątku i infrastruktury zwiększa możliwości niektórych uczestników życia publicznego, lecz nie przesądza o kierunku ich działań. W klimatologii rzeczywiste zagrożenia wymagają skutecznego ograniczania emisji i zwiększania zdolności adaptacyjnej społeczeństw, ale nie narzucają jednego modelu ustrojowego. Z kolei w naukach o komunikowaniu rozwój sztucznej inteligencji umożliwia tworzenie nowych form perswazji i nadzoru, choć ich skuteczność oraz konsekwencje polityczne pozostają zróżnicowane.

Filozofia prawa wskazuje natomiast, że każda z tych dziedzin wymaga instytucjonalnych ograniczeń arbitralności, zwłaszcza gdy decyzje dotyczą podstawowej godności i wolności człowieka. Najbardziej niebezpieczna możliwość ujawnia się wtedy, gdy rzeczywiste zagrożenia zostają przekształcone w uzasadnienie trwałej hierarchii podmiotowości. Kryzys gospodarczy może zostać przedstawiony jako dowód konieczności wykluczenia określonej grupy, katastrofa klimatyczna jako argument za odmową pomocy ludziom uznanym za obcych, a rozwój technologii jako legitymacja dla nieograniczonego nadzoru.

Nie oznacza to, że wszystkie takie interpretacje są równie rozpowszechnione lub posiadają już zdolność instytucjonalnej realizacji. Obnaża to jednak mechanizm ideologiczny, w którym wspólne problemy ludzkości służą do uzasadniania nierównej wartości jej członków. Zasadnicza granica przebiega więc pomiędzy polityką wspólnego ograniczania zagrożeń a polityką selektywnego zabezpieczania uprzywilejowanych. Pierwsza z nich może rozwijać instrumenty sprawiedliwej

transformacji, ochrony socjalnej, współpracy międzynarodowej i demokratycznej kontroli technologii.

Druga natomiast może przedstawiać nierówności jako naturalne prawo silniejszych, a cierpienie grup podporządkowanych jako nieistotny koszt przetrwania własnej wspólnoty. Nie jest to jednak prosty podział państw i organizacji na dwa jednolite obozy, gdyż rzeczywiste decyzje polityczne bywają sprzeczne i ulegają zmianom.

Właśnie dlatego każda kwalifikacja wymaga analizy konkretnych działań oraz ich prawnych i społecznych konsekwencji. Szczególnie doniosłe pozostaje tu odróżnienie ostrożności przed katastrofą od ideologii katastroficznego fatalizmu. Rozpoznanie rzeczywistych zagrożeń nie musi prowadzić do uznania przyszłości za przesądzoną. Współczesna nauka dostarcza narzędzi do prognozowania, ograniczania ryzyka i oceny skuteczności różnych działań, ale nie zwalnia społeczeństw z odpowiedzialności za polityczne decyzje dotyczące podziału kosztów i korzyści. Diagnoza kryzysu powinna być zatem powiązana z analizą możliwości jego przezwyciężenia, a nie z przekonaniem, że jedyną odpowiedzią jest zamknięcie się uprzywilejowanych wspólnot.

Ostatecznie największe zagrożenie nowych odmian faszystowskiej polityki polega nie na samym pojawieniu się katastrof, nierówności czy zaawansowanych technologii, lecz na możliwości wykorzystania tych zjawisk do systemowego odmawiania części ludzi prawa do godności, wolności, bezpieczeństwa i uczestnictwa we wspólnym świecie. W tym punkcie historyczna refleksja nad faszyzmem spotyka się z filozofią praw człowieka, socjologią zbiorowej odpowiedzialności, ekonomią instytucjonalną i współczesnymi naukami o środowisku. Różnice między tymi dyscyplinami nie znoszą ich wspólnego przedmiotu: człowieka funkcjonującego w warunkach społecznej współzależności i konieczności uzgadniania wolności indywidualnej z potrzebami wspólnoty.

Z tej perspektywy rozwój cywilizacji nie może być oceniany wyłącznie przez pryzmat technologicznej potęgi, wielkości produkcji czy zdolności państw do zapewniania bezpieczeństwa własnym obywatelom. Istotne jest również to, czy postęp umożliwia rozszerzanie rzeczywistej podmiotowości ludzi, ograniczanie arbitralnej przemocy i tworzenie warunków sprawiedliwego współistnienia. Społeczeństwo dysponujące najbardziej zaawansowaną technologią może zachowywać głębokie nierówności moralne i prawne, podobnie jak państwo o znacznych zasobach ekonomicznych może ograniczać wolność swoich mieszkańców. Właśnie dlatego miarą cywilizacyjnego rozwoju nie powinna być wyłącznie zdolność do przekształcania otoczenia, ale umiejętność odpowiedzialnego organizowania relacji pomiędzy ludźmi.

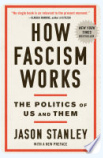
Weryfikacja odporności polskiego porządku prawnego i instytucjonalnego

Powyższe rozważania prowadzą do kolejnego zasadniczego problemu rozprawy: analizy polskiego porządku konstytucyjnego, ustawodawstwa karnego oraz instytucjonalnej zdolności przeciwdziałania faszystowskiej mobilizacji. Szczególne znaczenie nabiera tu art. 13 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zakazujący działalności organizacji odwołujących się do totalitarnych metod i praktyk nazizmu, faszyzmu oraz komunizmu, a także przepisy Kodeksu karnego dotyczące propagowania ustrojów totalitarnych, nawoływania do nienawiści i znieważania grup ludności. Ich analiza wymaga uwzględnienia rzeczywistego brzmienia przepisów, zmian legislacyjnych i orzecznictwa sądowego, a także zbadania relacji między ochroną porządku demokratycznego a wolnością wypowiedzi i zrzeszania się. Równie istotne jest przyjrzenie się polskim instytucjom dialogu społecznego, samorządom, związkom zawodowym, organizacjom obywatelskim i niezależnym środowiskom naukowym jako potencjalnym mechanizmom ograniczania koncentracji władzy.

Historyczne doświadczenie faszyzmu wskazuje bowiem, że zdolność społeczeństwa do skutecznego przeciwstawiania się arbitralności nie zależy wyłącznie od formalnego istnienia konstytucji, lecz od rzeczywistej autonomii instytucji i społecznych możliwości korzystania z praw. Dlatego polska analiza prawna powinna zostać połączona z teorią demokracji zdolnej do obrony, dorobkiem Karla Loewensteina, filozofią Ronalda Dworkina oraz naukowymi koncepcjami obywatelskiej sprawczości.

> Ostatecznie miarą naszego rozwoju nie będzie to, jak daleko zdołamy sięgnąć w kosmos czy jak radykalnie przedłużymy ludzkie życie dzięki technologii. Prawdziwym sprawdzianem cywilizacyjnym pozostaje pytanie: czy potrafimy zorganizować wspólne bezpieczeństwo bez uznawania części ludzi za zbędnych? W świecie u progu wielkich kryzysów wybór między solidarnością a selekcją staje się jedynym pytaniem, na które odpowiedź zdefiniuje naszą przyszłość jako gatunku.

Inspiracje

[1]

"How Fascism Works Jason Stanley" Jason Stanley

Random House | ISBN: 9780525511847

Jason Stanley (ur. 1969) to amerykański filozof, profesor filozofii im. Bissell-Heyd na Uniwersytecie w Toronto, wcześniej profesor filozofii im. Jacoba Urowsky'ego na Uniwersytecie Yale. Uzyskał tytuł doktora w Massachusetts Institute of Technology w 1995 roku. Stanley cieszy się międzynarodowym uznaniem za swoją pracę naukową łączącą epistemologię, filozofię języka i filozofię polityczną. Jego wczesne badania wniosły fundamentalny wkład do epistemologii, w szczególności broniąc inwariantyzmu względności interesów – poglądu, że czynniki pragmatyczne wpływają na to, czy przekonanie jest uznawane za wiedzę – oraz intelektualizmu dotyczącego wiedzy praktycznej („know-how"). W swojej późniejszej pracy Stanley zwrócił się ku analizie politycznych wymiarów dyskursu i ideologii autorytarnej, badając, jak propaganda, antyintelektualizm i mity hierarchiczne podważają instytucje demokratyczne i rozum publiczny we współczesnych społeczeństwach.

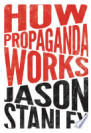
Jason Stanley *(born 1969) is an American philosopher who serves as the Bissell-Heyd Chair in American Studies at the University of Toronto and was formerly the Jacob Urowsky Professor of Philosophy at Yale University. He earned his Ph.D. from the Massachusetts Institute of Technology in 1995. Stanley is internationally recognized for his scholarship bridging epistemology, philosophy of language, and political philosophy. His early research made foundational contributions to epistemology, notably defending interest-relative invariantism—the view that pragmatic factors affect whether a belief counts as knowledge—and intellectualism regarding practical knowledge ('know-how'). In his later work, Stanley turned toward analyzing the political dimensions of discourse and authoritarian ideology, exploring how propaganda, anti-intellectualism, and hierarchical myths undermine democratic institutions and public reason in modern societies.*

University of Toronto

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] "How Propaganda Works"

Jason Stanley

2015 | Princeton University Press | ISBN: 9780691173429

[2] "Know How"

Jason Stanley

2011 | OUP Oxford | ISBN: 9780191619618

[3] "Language in Context"

Jason Stanley

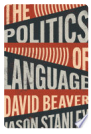
2007 | OUP Oxford | ISBN: 9780191527555

[4] "Erasing History"

Jason Stanley

2024 | Simon and Schuster | ISBN: 9781668056912

[5] "The Politics of Language"

David Beaver, Jason Stanley

2023 | Princeton University Press | ISBN: 9780691242743

[6] "Knowledge and Practical Interests"

Jason Stanley

2005 | Oxford University Press | ISBN: 9780199230433

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] "Law's Empire"

Ronald Dworkin

ISBN: 9788175342569

[8] "The City"

Max Weber

[9] "The rational and social Foundations of music"

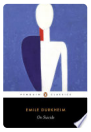
Max Weber

ISBN: 9780809300150

[10] "Basic concepts in sociology"

Max Weber

[11] "Suicide"

Émile Durkheim

Penguin UK | ISBN: 9780141915340

[12] "Les Formes élémentaires de la vie religieuse"

Émile Durkheim

2015 | Editions Classiques Garnier | ISBN: 9782812431982

[13] "The Sacralization of Politics in Fascist Italy"

Emilio Gentile

1996

[14] "The Origins of Fascist Ideology 1918-1925"

Emilio Gentile

2005 | Enigma Books | ISBN: 9780982491133

[15] "Anthropic Bias: Observation Selection Effects in Science and Philosophy"

Nick Bostrom

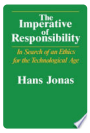
Routledge | ISBN: 9781136710995

[16] "Global Catastrophic Risks"

Nick Bostrom

OUP Oxford | ISBN: 9780191547133

[17] "The Imperative of Responsibility"

Hans Jonas

University of Chicago Press | ISBN: 9780226405971

[18] "The Gnostic Religion"

Hans Jonas

[19] "Aramis, or The Love of Technology"

Bruno Latour

1996 | Harvard University Press | ISBN: 9780674265318

[20] "Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict"

Maria J. Stephan

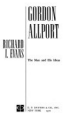
Columbia University Press | ISBN: 9780231527484

[21] "Why Civil Resistance Works"

Erica Chenoweth, Maria J. Stephan

2011 | Columbia University Press | ISBN: 9780231527484

[22] "Gordon Allport, the man and his ideas"

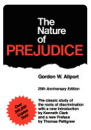
Gordon Allport

1971 | Dutton Adult

[23] "Personality: A psychological interpretation"

Gordon Allport

[24] "The Nature of Prejudice"

Gordon Allport

1979 | Basic Books | ISBN: 9780201001792

[25] "Alterity and Transcendence"

Emmanuel Lévinas

1999 | Columbia University Press | ISBN: 9780231116510

[26] "Otherwise than Being"

Emmanuel Lévinas

Springer Science & Business Media | ISBN: 9789024723744

[27] "Totality and Infinity"

Emmanuel Lévinas

ISBN: 9780820702452

[28] "Undoing Gender"

Judith Butler

Psychology Press | ISBN: 9780415969239

[29] "Gender Trouble"

Judith Butler

Other

[30] "Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví""

Judith Butler

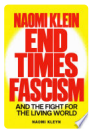
Charles University in Prague, Karolinum Press | ISBN: 9788024633251

[31] "Taking Rights Seriously"

Ronald Dworkin

A&C Black | ISBN: 9781780938332

[32] "Naomi Klein End Times Fascism"

Naomi Kleyn

Naomi Kleyn

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "FROM ‘POLITICS AS A VOCATION’"

Max Weber

1991 | Edinburgh University Press eBooks | DOI: 10.1515/9781474469654-020

Źródło

[2] "History and Sociology in the Work of Max Weber"

Guenther Roth, Max Weber

1976 | The British Journal of Sociology | DOI: 10.2307/589618

Źródło

[3] "General Economic History"

M. Weber, K. Tribe

2023 | DOI: 10.4324/9781003411857

Źródło

[4] "On Legal Theory and Sociology"

M. Weber

2019 | DOI: 10.1525/9780520929685-005

Źródło

[5] **"THE ELEMENTARY FORMS OF RELIGIOUS LIFE"**

Émile Durkheim, Joseph Ward Swain

1916 | AJN American Journal of Nursing | DOI: 10.1097/00000446-191609000-00024

Źródło

[6] **"Suicide: A study in sociology."**

Émile Durkheim

2004 | American Psychological Association eBooks | DOI: 10.1037/10406-003

Źródło

[7] **"Professional Ethics and Civic Morals."**

Melvin Richter, Émile Durkheim, Cornelia Brookfield

1958 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2089063

Źródło

[8] **"Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education."**

Abraham Edel, Émile Durkheim, Paul Fauconnet, Everett K. Wilson, Herman Schnurer

1962 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2089690

Źródło

[9] **"Fascism as Political Religion"**

Emilio Gentile

1990 | Journal of Contemporary History | DOI: 10.1177/002200949002500204

Źródło

[10] **"The Sacralisation of politics: Definitions, interpretations and reflections on the question of secular religion and totalitarianism"**

Emilio Gentile, Robert Mallett

2000 | Politics Religion & Ideology | DOI: 10.1080/14690760008406923

Źródło

[11] **"Emilio Gentile. The Sacralization of Politics in Fascist Italy. Translated by Keith Botsford. Cambridge: Harvard University Press. 1996. Pp. xi, 208. $49.95"**

David D. Roberts, Emilio Gentile, Keith Botsford

1997 | The American Historical Review | DOI: 10.1086/ahr/102.5.1523

Źródło

[12] "The Struggle for Modernity: Nationalism, Futurism, and Fascism"

Emilio Gentile

2003 | Praeger eBooks | DOI: 10.5040/9798216020189

Źródło

[13] "Death can be hazardous to your health: Adaptive and ironic consequences of defenses against the terror of death."

Jamie Arndt, Jamie L. Goldenberg, Jeff Greenberg, Tom Pyszczynski, Sheldon Solomon

2000 | American Psychological Association eBooks | DOI: 10.1037/10353-006

Źródło

[14] "Terror management theory: From genesis to revelations."

Jeff Greenberg

2012 | Meaning, mortality, and choice: The social psychology of existential concerns. | DOI: 10.1037/13748-001

Źródło

[15] "Autonomy Support for Gender Expression and Managing Existential Concerns: An Initial Study Among Transgender Individuals"

Dylan E. Horner, Alex Sielaff, Jeff L. Greenberg

2023 | Journal of humanistic psychology | DOI: 10.1177/00221678221144795

Źródło

[16] "A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory."

Tom Pyszczynski, Jeff Greenberg, Sheldon Solomon

1999 | Psychological Review | DOI: 10.1037/0033-295x.106.4.835

Źródło

[17] "Deliver us from Evil: The Effects of Mortality Salience and Reminders of 9/11 on Support for President George W. Bush"

Mark Jordan Landau, Sheldon Solomon, Jeff Greenberg, Florette Cohen, Tom Pyszczynski

2004 | Personality and Social Psychology Bulletin | DOI: 10.1177/0146167204267988

Źródło

[18] "The paradox of faith: how existential concerns motivate both prosocial and antisocial religious behaviors"

Spee Kosloff, S. Solomon

2020 | The Science of Religion, Spirituality, and Existentialism | DOI: 10.1016/b978-0-12-817204-9.00031-7

Źródło

[19] "The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics in the Technological Age"

Millett Granger Morgan, Hans Jonas

1985 | Journal of Policy Analysis and Management | DOI: 10.2307/3324683

Źródło

[20] "The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age"

Hans Jonas

1985 | DigitalGeorgetown (Georgetown University Library)

Źródło

[21] "Philosophical Essays: From Ancient Creed to Technological Man."

Daniel Sommer Robinson, Hans Jonas

1974 | Philosophy and Phenomenological Research | DOI: 10.2307/2106643

Źródło

[22] "Toward a Philosophy of Technology"

Hans Jonas

1979 | The Hastings Center Report | DOI: 10.2307/3561700

Źródło

[23] "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern"

Bruno Latour

2004 | Critical Inquiry | DOI: 10.2307/1344358

Źródło

[24] "Technology is Society Made Durable"

Bruno Latour

1990 | The Sociological Review | DOI: 10.1111/j.1467-954x.1990.tb03350.x

Źródło

[25] "Natural Selection and the Emergence of Mind"

Karl Popper

1978 | dialectica | DOI: 10.1111/j.1746-8361.1978.tb01321.x

Źródło

[26] "Self-efficacy mechanism in human agency."

Albert Bandura

1982 | American Psychologist | DOI: 10.1037/0003-066x.37.2.122

Źródło

[27] "Human agency in social cognitive theory."

Albert Bandura

1989 | American Psychologist | DOI: 10.1037/0003-066x.44.9.1175

Źródło

[28] "Adolescent Development from an Agentic Perspective"

Albert Bandura

2006 | Self-Efficacy Beliefs of Adolescents | DOI: 10.1108/978-1-60752-750-320251002

Źródło

[29] "Exercise of Personal Agency Through the Self-Efficacy Mechanism"

Albert Bandura

2014 | Self-Efficacy | DOI: 10.4324/9781315800820-2

Źródło

[30] "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory"

John D. McCarthy, Mayer N. Zald

1977 | American Journal of Sociology | DOI: 10.1086/226464

Źródło

[31] "The Use of Newspaper Data in the Study of Collective Action"

Jennifer Earl, Andrew Martin, John D. McCarthy, Sarah A. Soule

2004 | Annual Review of Sociology | DOI: 10.1146/annurev.soc.30.012703.110603

Źródło

[32] "The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization"

John D. McCarthy, Mayer N. Zald

1977 | Deep Blue (University of Michigan)

Źródło

[33] "Images of Protest: Dimensions of Selection Bias in Media Coverage of Washington Demonstrations, 1982 and 1991"

John D. McCarthy, Clark McPhail, Jackie Smith

1996 | American Sociological Review | DOI: 10.2307/2096360

Źródło

[34] "The Enduring Vitality of the Resource Mobilization Theory of Social Movements"

John D. McCarthy, Mayer N. Zald

Handbooks of Sociology and Social Research | DOI: 10.1007/0-387-36274-6_25

Źródło

[35] "The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics."

Gerald Marwell, Mayer N. Zald, John D. McCarthy

1981 | Contemporary Sociology | DOI: 10.2307/2067876

Źródło

[36] "Personal Religious Orientation and Prejudice."

Gordon Willard Allport, J. Michael Ross

1967 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/h0021212

Źródło

[37] "Trait-names: A psycho-lexical study."

Gordon Willard Allport, Henry S. Odbert

1936 | The Psychological Monographs | DOI: 10.1037/h0093360

Źródło

[38] "The Religious Context of Prejudice"

Gordon Willard Allport

1966 | Journal for the Scientific Study of Religion | DOI: 10.2307/1384172

Źródło

[39] **"With a little help from my cross-group friend: Reducing anxiety in intergroup contexts through cross-group friendship."**

Elizabeth Page-Gould, Rodolfo Mendoza-Denton, Linda R. Tropp

2008 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.95.5.1080

Źródło

[40] **"Great transformation: The political and economic origins of our time"**

Karl Polanyi, Joseph Eugène Stiglitz, Fred Block

1944

Źródło

[41] **"On Belief in Economic Determinism"**

Karl Polanyi

1947 | The Sociological Review | DOI: 10.1111/j.1467-954x.1947.tb02267.x

Źródło

[42] **"Reply from Judith Butler to Mills and Jenkins"**

Judith Butler

2007 | differences | DOI: 10.1215/10407391-2007-007

Źródło

[43] **"Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe, I"**

Karl E. Loewenstein

1935 | American Political Science Review | DOI: 10.2307/1947789

Źródło

[44] **"Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe, II"**

Karl E. Loewenstein

1935 | American Political Science Review | DOI: 10.2307/1947222

Źródło

[45] **"The Presidency Outside the United States: A Study in Comparative Political Institutions"**

Karl E. Loewenstein

1949 | The Journal of Politics | DOI: 10.2307/2126136

Źródło

[46] "The Model of Rules"

Ronald M. Dworkin

1967 | The University of Chicago Law Review | DOI: 10.2307/1598947

Źródło

[47] "Political Theory and Legal Education"

Ronald Dworkin

1980 | Political Theory and Political Education | DOI: 10.1515/9781400856626.177

Źródło

[48] "Social Rules and Legal Theory"

Ronald M. Dworkin

1972 | The Yale Law Journal | DOI: 10.2307/795153

Źródło

[49] "Principles, Positivism, and Legal Theory"

David Lyons, Ronald Dworkin

1977 | The Yale Law Journal | DOI: 10.2307/795657

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 5cc01f7f-7ea6-4217-b093-2adaf1c6590d